

Politická geografie - Čtenářský deník č. 3

Téma: Národní identita a nacionalismus

BENEDICT ANDERSON: Pomyslná společenství

a) stručný obsah článku

Autor si na začátku příspěvku všímá válek mezi marxistickými státy, kdy jeden revoluční režim zaútočil na jiný. V této souvislosti zmiňuje také přítomnost Rudé armády ve východní Evropě po roce 1945, která podle něj zamezila ozbrojeným konfliktům v této části světa. Marxistické hnutí a státy mají tendenci se stát nacionálními, stejně tak „staré“ členské země OSN se potýkají uvnitř svých hranic se subnacionalismy. Národní identitu považuje stejně jako nacionalismus za určitý druh kulturního artefaktu. Národ se podle Andersona stane národem, když si každý příslušník představí, že je členem pospolitosti s lidmi, které osobně nepoznal a nepozná.

Dále klade proti sobě objektivní modernost národů pohledem historiků a jejich subjektivní starobylost v očích nacionalistů. Stejně tak lze hovořit o politické síle nacionalismu a jeho filosofické chudobě. Nacionalismus také vynalézá národy tam, kde neexistují. Zároveň Anderson připomíná, že všechny národy jsou vnějškově ohraničené (protože i ten největší národ má konečné hranice, žádný se nekryje s celým lidstvem). Znakem národa je rovněž hluboká horizontální spřízněnost.

Druhá část článku se pak zabývá kulturními kořeny. Za jedny z hlavních symbolů moderní kultury nacionalismu označuje památníky padlým a hroby neznámých vojáků (je tak uctíván národ), zatímco hrob neznámého marxisty či památník padlým liberálům samozřejmě neexistuje. Do souvislosti staví rovněž náboženské myšlení, které také svými způsoby odpovídá na nejasné náznaky nesmrtnosti a také disponuje posvátným jazykem a posvátnými texty. Podobnostem přispívá podle Andersona i přesvědčení starších náboženských komunit o jedinečné posvátnosti jejich jazyka. Věřící a nacionalisté často uznávají jediný vyučovací jazyk, protože žádný jiný nestojí za výuku. Stejně tak prvky propojenosti vykazují dynastické říše a nacionalismus, zejména v otázce automatické legitimacy. Přesto se zásadně liší nacionalismus na jedné straně a náboženské komunity s dynastickými říšemi na druhé straně, a to ve vnímání času. Křesťanství totiž nepojímá historii jako nekonečný řetězec příčin a následků, naopak lidé se mnohdy domnívali, že jsou blízko konci času.

Několik posledních stran se věnuje analýze románů a novin jakožto technického prostředku reprezentace národa. Do rozboru byli zahrnuti filipínští autoři José Rizal s jeho románem *Noli Me Tangere* a Francisco Balagtas s dílem *Příběh Floranta a Laury* v království albánském, dále pak mexický spisovatel José Joaquín Fernández de Lizardi s románem *Neposedný papoušek* a indonéský autor Mas Marco Kartodikromo s dílem *Černý Semarang*. U novin si autor klade otázku, proč byly jisté události zvoleny na titulní stranu a jestli mezi sebou mají společnou vazbu mimo stejného data. Podle Andersona slouží noviny modernímu člověku jako náhražka ranní modlitby.

Mezi počátky nacionalismu tak lze řadit tři koncepce - psaný jazyk nabízí výsadní přístup k ontologické pravdě, společnost je přirozeně organizována kolem nadřazených center a původ světa a lidí je v zásadě stejný. Rozvoj vráží mezi tyto koncepce stále ostřejší klín, a proto se hledá nový způsob, jímž by se bratrství, moc a čas daly smysluplně spojit dohromady - tedy nacionalismus.

b) vlastní hodnocení, komentář

Ze všech dosud čtených textů do Politické geografie bych hodnotil tento jako nejvíce složitý na pochopení, příliš teoretický, hodně abstraktní. Navíc se mi v celém článku někde méně, někde více vytrácela spojitost s národní identitou a nacionalismem. Tato slova se v něm sice pravidelně opakují, ale už méně mi byla známa jejich souvislost s právě čtenými řádky. Obzvláště autorův rozbor románů bych označil jako hledání něčeho, co téměř neexistuje. Na základně několika kusých slov stavět teorie konstituování národa vidím jako přehnané a jako touhu najít něco za každou cenu.

Při hodnocení jednotlivostí (jelikož celek autorovi tohoto čtenářského deníku nejspíš uniká) se musím pozastavit především nad tvrzením, že přítomnost Rudé armády ve východní Evropě zaručovala zamezení ozbrojeným konfliktům mezi jednotlivými režimy v této oblasti. Osobně si

nedovedu představit konflikt většího rozsahu třeba mezi Polskem a ČSSR a podobně. Ani vzájemné potyčky mezi Slováky a Maďary by tak daleko nezašly. Sovětská vojska byla pouze vojska okupační, která měla udržet nadvládu Moskvy nad jejími satelity, s udržení klidu a míru mezi jednotlivými režimy neměla co dělat.

Rovněž Andersonův výklad termínu národ značně pokulhává. Souhlasím sice s tvrzením, že jedinci se musí cítit příslušníky širší pospolitosti, a to bez osobní znalosti všech členů, ale s výkladem, že musí žít na teritoriu, které si může jedinec pouze představovat, se neztotožňuji. Vlivem migrace, válečných událostí a dalších příčin žijí příslušníci mnohých národů víceméně po celém světě a přesto je z jejich národů nevydělujeme. Navíc v současnosti existují tak malé národy či žijí na tak malém území, že jsou zcela „poznatelné“.

Za ne příliš vhodný považuji také styl, kterým autor předkládá své myšlenky. Například v podkapitole „Náboženské společenství“ po poměrně dlouhou část textu pronikají náznaky toho, že s poklesem role náboženství roste význam nacionalismu. Čtenář (nebo tedy aspoň já) pak nabude přesvědčení, že upozadění náboženství vedlo k rozvoji nacionalismu. O to více zarazí věta ke konci podkapitoly „Nemusím snad zdůrazňovat, že netvrdím, že nástup nacionalismu ... byl výsledkem eroze náboženských jistot.“ Podobných názorových veletočů jsem v příspěvku zaznamenal více.

Inu, nepotěšil jste mě pane Andersone, ani já Vás nepotěším! Marně hledám odstavec, který bych označil za čtivý, zdařilý nebo se s ním ztotožnil natolik silně, abych si ho vybavil a zde uvedl.

c) 3 otázky

- 1, Vykazují náboženství a nacionalismus společné prvky?
- 2, Jaká kritéria by měla platit pro vymezení národa? Mohou v současné době vzniknout dva národy tím, že se jeden rozdělí?
- 3, „Noviny slouží modernímu člověku jako náhražka ranní modlitby.“ Spousta lidí dělá ve stejnou chvíli stejný akt a ví, že jej dělají i jiní, ale nezná je. Jaké jsou ještě náhražky ranních modliteb?

NUALA C. JOHNSON: The Renaissance of Nationalism

a) stručný obsah článku

Článek začíná připomenutím nejdůležitějších událostí prosince 1989, kdy se měnil svět - otevření Braniborské brány, zvolení Václava Havla československým prezidentem či poprava rumunského diktátora Ceausesca. Následně se v roce 1991 rozpadl SSSR, vznikly samostatné státy v Pobaltí a SNS. Globalizace sice přinesla zmenšení role národnosti, ale v čase velkých změn se opět „probudil“ pocit ohrožení a s ním i nová vlna nacionalismu.

Autorka považuje národ za „imagined community“. Ten vznikl díky šíření kapitalismu, následně potom reformace a osvícenství. Vynález tiskařského lisu a „masové“ vzdělávání usnadňovaly šíření mateřského jazyka. Říše používající více jazyků se rozpadaly. Snahy o budování národa měly spousta forem, přesto společný cíl - vytvoření zvláštní politické, kulturní a jazykové úrovně. S problémy se dnes potýkají především země poznamenané komunismem či kolonialismem.

Kulturní identifikace mnohdy probíhá na základě jazyka jako nejhlubšího znaku. Ten vzbuzuje myšlenku identity, pojí s minulostí, je zdrojem masové komunikace a národních hnutí. Existují jak pozitivní příklady (Francie), tak negativní (Belgie, kanadský Québec). V Belgii se jedná o spor mezi Vlámky a Valony. Pokusem o řešení bylo federální státní uspořádání či autonomie některých oblastí, přesto konflikt ovlivňuje všechny politické otázky. V postkoloniálních státech si museli po nabytí nezávislosti zvolit úřední jazyk, mnohde docházelo k přejmenovávání názvů. Zatímco byl jazyk dříve definující charakteristikou, dnes je často příčinou konfliktů.

Nacionalismus má tendenci vybírat části historie na úkor dalších a ty pak glorifikovat. Částečně k tomuto přispívá zřeknutí se tradic a „zabalení“ historie do populární formy pro turisty. Síla „hrdinské historie“ proniká do současných politických procesů i každodenního života. Mýtické figury se stávají součástí národní identity, jsou zobrazovány v podobě soch a památníků (někdy dochází k jejich „přivlastnění“ určitou skupinou obyvatel a různým interpretacím). Ve východní Evropě vlivem politických událostí proběhla několikerá „výměna soch“ podle aktuálního režimu. Sousosí připomínají důležité osobnosti a události, ale je nutné si uvědomit, proč byly které vybrány. Některé památníky „oslavují války“, liší se podle toho, zda jde o porážku či vítězství. Někdy dochází k přehodnocení minulosti, jindy slouží k umožnění participace občanů na národních událostech. Existují i tzv.

nepopulární památníky (např. v USA válce ve Vietnamu chápaný jako symbol individuálního utrpení a války bez podpory obyvatel). Bohužel až příliš často připomínají „naše mrtvé“ místo obětí konfliktů. Zajímavou skupinou jsou i krátkodobé sochy jako Bohyně Demokracie vztyčená během protestů v Číně na náměstí Nebeského klidu.

Studie nacionalismu jsou většinou genderově neutrální, přesto alegorické postavy v této oblasti jsou převážně ženy. Jejich specifická úloha spočívá v rození dění (udržují národ), dodržování sňatků pouze mezi příslušníky národa a mají výrazný ideologický vliv na výchovu dětí. Důležitou součástí nacionalismu je i vnímání teritoria. Čas uplyne, ale prostor bude stále. Vytvoření etnicky homogenních regionů je značně problematické, což pak vede ke konfliktům a válkám (např. Jugoslávie).

I když v dnešní době dochází k poklesu významu národních států a vzestupu multikulturalismu, základy identity přesto stále vytváří komunity.

b) vlastní hodnocení, komentář

Název i první řádky příspěvku znějí velmi slibně, přesto mi v něm chybí zásadní věc. Národy se nevyvíjejí pouze na základě společného používaného jazyka, ale také společného obývaného prostoru. První pojetí je v Evropě bližší její střední a východní části, zatímco druhé spíše západní a jižní polovině. Tento rozdíl autorka zcela opomenula. Budování státu jako takové a vychovávání jeho obyvatel nepovažuji za nic nevhodného (občas takto článek vyznívá). Problém nastane až v okamžiku, kdy je historie překrucována, záměrně jsou vybírány jen některé pasáže, vzbuzována nenávist k odlišnostem a podobně.

Některé části příspěvku na mě působí zmatečně a nejsem si jistý, že jsem vždy pochopil, co autorka myslela. Za nejvhodnější příklad z této oblasti lze označit kapitolu o glorifikování některých epoch historie, přesněji odstavec o oživení národních pocitů ve Velké Británii a americké výstavě z roku 1991. Naopak za nejsilnější a mě nejvíce oslovující část považuji analýzu významu památníků, především zmínění příkladu památníku vietnamské války ve Washingtonu. Sochy či sousoší tak nemusí být jen místem, kde se jednou za rok položí věnce a proběhne nějaká ceremonie, ale připomínkou neoblíbené války, symbolem vzdoru řadových obyvatel proti státním aktivitám. K realizaci takového záměru však musí existovat v dané zemi demokracie a alespoň částečná ochota úřadů (jinak by vše dopadlo jako v Číně s dočasným vztyčením sochy Bohyně Demokracie).

Za velmi obohacující část bych označil zamyšlení nad tím, že válečné pomníky většinou připomínají „naše mrtvé“ a ne oběti daného konfliktu obecně. Toto dělení často vede k dalšímu prohloubení soupeřících stran a nikoliv k jejich usmíření. Za zmínku jistě stojí i poznámka, že nacionalismus vede k vztyčování velkolepých soch a nekritickému obdivování některých osob a činů, aniž bychom znali veškeré souvislosti. Tento znak především autoritativnějších režimů lze pozorovat i v současnosti, akorát v poněkud demokratičtějším balení. Nepochybně zajímavé je také vnímání role ženy jako pasivní následovnice muže, zatímco jejich angažmá a odhodlanost bývají mnohdy vyšší než u mužů.

Mou počáteční výtku oslabuje poslední kapitola před závěrem, tedy nacionalismus a teritorium. Nacionalismus je totiž s nárokem na území nerozlučně spjatý, což dokazuje mimo jiné i poslední vývoj událostí na Kosovu. Plně souhlasím s tvrzením, že právě podceňování územní otázky často vede ke konfliktům. Do souvislosti s nacionalismem bych přiřadil v poslední době rovněž radikální formu náboženství, ať už se jedná o kterékoliv (tento fenomén v článku téměř chybí nebo není přímo zmíněn, pouze vyplývá z kontextu).

Vzhledem k současnému dění by mohl být zajímavý pohled na vzestup nacionalismu v souvislosti s ekonomickou situací. V případě krize totiž část obyvatel začíná slyšet na líbivá, jednoduchá řešení jejich problémů, která v sobě skrývají velkou dávku populismu a nacionalismu. Minulost nabízí celou řadu příkladů, kdy se takto k moci dostal diktátorský režim (či režim s diktátorskými prvky).

c) 3 otázky

- 1, Dochází se zvyšující se životní úroveň k růstu nebo poklesu národního uvědomění, nacionalismu, požadavkům na samostatnost či autonomii a podobně?
- 2, Jak nejlépe čelit nacionalismu?
- 3, Je rozpad Belgie v následujících letech pravděpodobný?